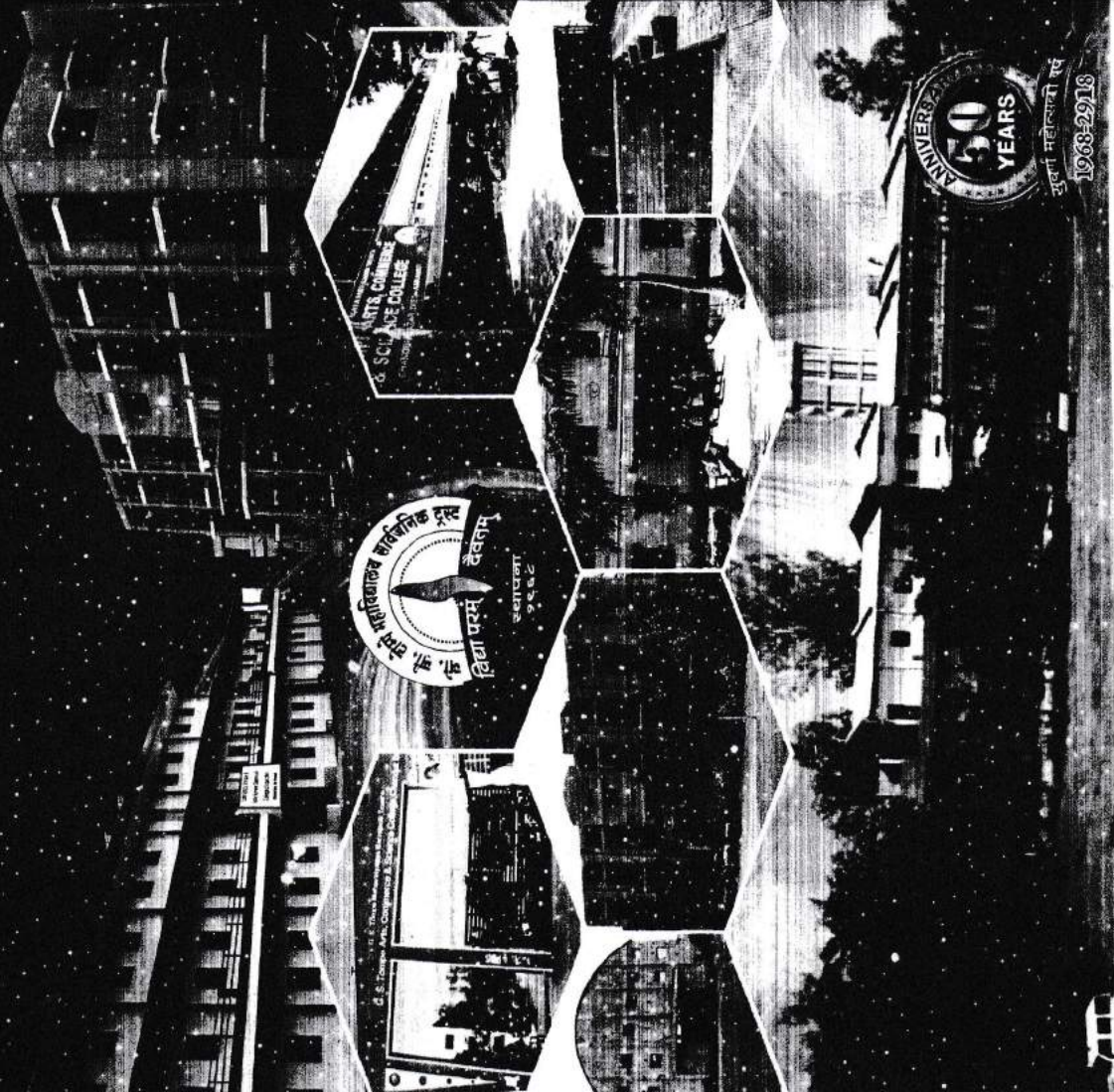

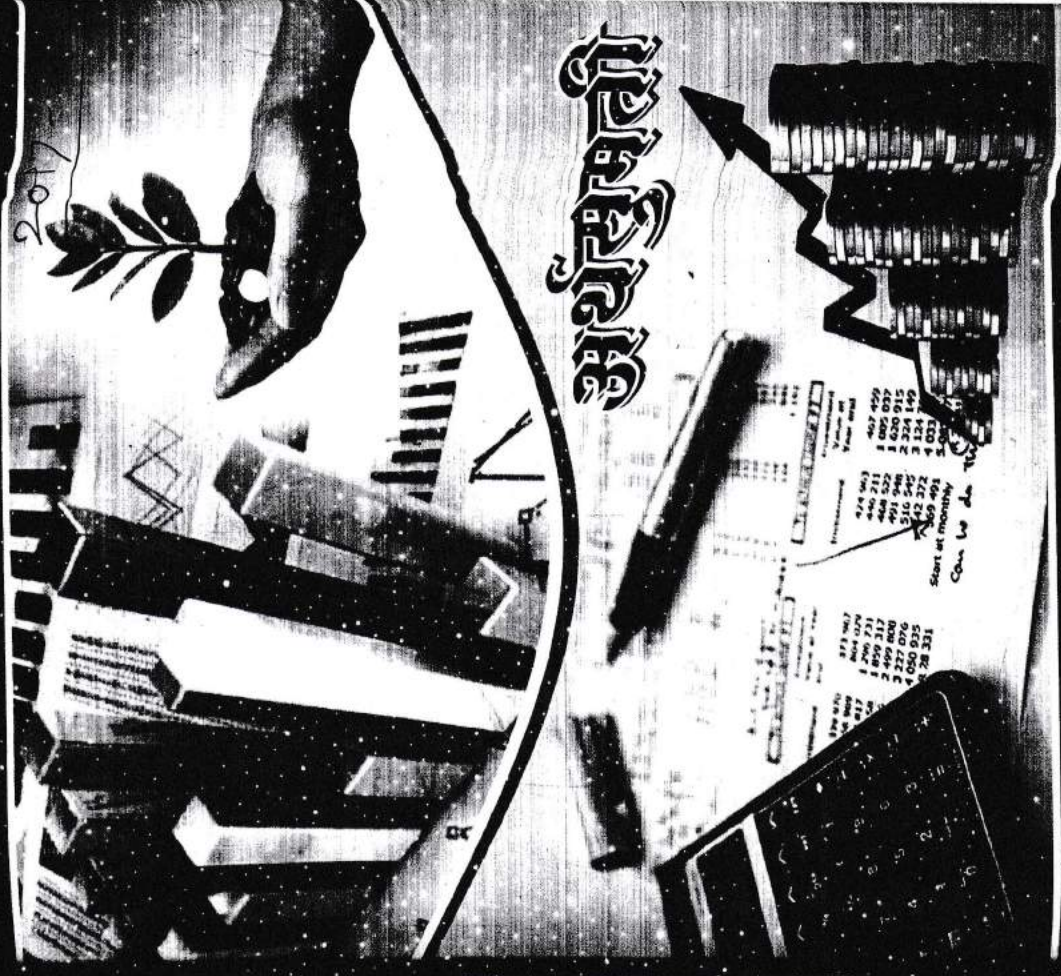
मो. सी. टोम्पे महाविद्यालय सार्वजनिक ट्रस्ट द्वारा प्रकाशित (संजि. नं. ई १८२२)
जो. सी. टोम्पे कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय
 चान्दूर बाजार - जि. अमरावती. ४४४७०४ (महा.) दुरध्वनी क्र. / फॅक्स : (०७२२७) २४३२३३

विदर्भ अर्थशास्त्र परिषद .

४२ वे वार्षिक अधिवेशन २०१८

दि. २७ व २८ जानेवारी २०१८

अर्थशास्त्रमन्त्री

Published By:
 Aadhar Publication & Aadhar Social Research & Development Training Institute,
 New Hanuman Nagar, In Front Of Pathyapustak Mandal, Behind V.M.V. College,
 Amravati (M.S) India Pin- 444604 0595560278,
 Email: aadharpublication@gmail.com

ISSN : 2278-9308

मो. सी. टोम्पे महाविद्यालय सार्वजनिक ट्रस्ट द्वारा प्रकाशित (संजि. नं. ई १८२२)
जो. सी. टोम्पे कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय

चान्दूर बाजार - जि. अमरावती. ४४४७०४ (महा.) दुरध्वनी क्र. / फॅक्स : (०७२२७) २४३२३३

E-mail: aadharpublication@gmail.com, Website: www.aadharpublication.org

राष्ट्रीय प्रकाशन व अभिलेखिकी परिषद - ई७ (NAAC) समीक्षित दूरस्थ प्रशिक्षण संस्थान - B अंकी

मुख्य संपादक
 डॉ. मनोज कोठारी

● मंच व्यवस्था समिती ●

संयोजक : प्रा. डॉ. अतुल सरोदे
प्रा. डॉ. पी. व्ही. देशमुख
प्रा. डॉ. पी. के. शिर्के
प्रा. डॉ. कन्हैरकर
प्रा. सारीका चव्हे
प्रा. डॉ. जयश्री काशीकर
श्री. मकासरे
श्री. नितिन सातपुते
श्री. शरद नानोटे

● बैठक व्यवस्था ●

संयोजक : प्रा. डॉ. अजित भिसे,
प्रा. पी. आर. यावले
प्रा. डॉ. एस. एस. उबारहांडे
प्रा. टी. डी. नाकाडे
प्रा. डॉ. पी. एस. देवळे
प्रा. आर. बी. आठवले
प्रा. एस. एम. डोले
प्रा. एन. एन. झाडे

● भोजन व्यवस्था समिती ●

संयोजक : प्रा. अनुज धाबलिया
प्रा. डॉ. प्रशांत सातपुते
प्रा. पी. आर. यावले
प्रा. रवि निगळे
प्रा. डॉ. हरिष मोहोकार
प्रा. पी. एस. इंगळे
प्रा. गजानन भारती
प्रा. ए. बी. भुते
प्रा. ए. एम. गोंजरे
प्रा. वि. एम. खेसे

● प्रतिनिधी आदरातिथ्य ●

संयोजक : प्रा. राजीव शिंदे
प्रा. सुभाष सिसराट
प्रा. रविंद्र डाखोरे
प्रा. डॉ. सुमित इंगळे
प्रा. प्रफुल्ल चौधरी
प्रा. डॉ. वनिता चोरे
प्रा. डॉ. जयराज नायकवाड
प्रा. डॉ. किशोर सावळे
प्रा. धर्माळे

● निवास व्यवस्था समिती ●

संयोजक : प्रा. डॉ. प्रफुल चौधरी
प्रा. प्रणित देशमुख
प्रा. प्रशांत देवतळे
प्रा. डॉ. धनंजय विजवे
प्रा. डॉ. मंगेश अडगोकर
प्रा. मुन्ना मावस्कर
प्रा. डॉ. प्रविण परिमल
प्रा. योगेश मुने
श्री. पंकज पिहुलकर
श्री. रोशन सावरकर
श्री. अभिजीत देशमुख
श्री. हि. के. चव्हाण

● सूत्र संचालन व आभार प्रदर्शन ●

प्रा. राजीव शिंदे
प्रा. डॉ. प्रविण खांडे
प्रा. जयंत बनसेड
प्रा. रविंद्र डाखोरे
प्रा. संजय शेजव

अनुक्रमिका

क्र.सं.	संशोधन लेखाचे शीर्षक	संशोधकाचे नांव	पृष्ठ क्र.
१)	अल्पाधिकाराच्या संदर्भात खेळ सिद्धांताची अभ्यास पद्धती : एक अध्ययन	डॉ. महादेव आसाराम रिडे	१
२)	अनुभवाविषया बाजाराधिशित अर्थव्यवस्थेची बाजार संरचना-स्कंध बाजार आणि वस्तु सेवा कर (जी.एस.टी.)	डॉ. प्रशांत हरमकर	७
३)	सैद्धांतिक विवेचन	डॉ. ममता आर. साहू	१३
४)	अल्पाधिकारी परिश्रेष्ठ्यातून आ.नलईन बाजाराचे विश्लेषण	डॉ. सिद्धार्थ हरिदास भैराम	१६
५)	दुर्बी उत्पन्न बाजार समित्य - शेतकरी व सरकार - वास्तविकता व अनुभव	डॉ. सुरेश जगताप	२१
६)	'बाजार संरचना - सैद्धांतिक विवेचन आणि प्रत्यक्ष अनुभव'	प्रा. विष्णु एकनाथ गुमटकर	२८
७)	'बाजार संरचना : मायकल पोर्टचे योगदान	डॉ. जमेश भा. घोडेस्वार	३२
८)	भारतातील बँकांची वृद्धीत कर्जे (एन.पी.ए.) ची कारणे, परिणाम व उपाय योजना	डॉ. संगीता जी. टकाभोरे	३६
९)	व्यापारी अधिकोषांची शक्ति कर्ज आणि वस्तुलोच घोरण	प्रा. रविंद्र बा. शेडे	३९
१०)	भारतातील व्यापारी बँकांच्या वृद्धीत कर्जाची कारणमीमांसा	प्रा. डॉ. लजवंती आर. टेभुर्णे	४३
११)	बँकांची वृद्धीत कर्जे (एन.पी.ए.) समस्या, आव्हाने आणि उपाययोजना	प्रा. दिपाली पडोळे	४८
१२)	व्यापारिकीकरणामुळे बँकांच्या एन.पी.ए. मध्ये वाढ	डॉ. किशोर सावळे	५२
१३)	व्यापारी अधिकोषांच्या अनिष्ठागत मातृमतेचा प्रश्न	डॉ. महेंद्र गावडे,	५५
१४)	व्यापार्य अधिकोषांची वृद्धीत कर्जे : समस्या, कारणे व उपाय	डॉ. संजय धनवटे	६१
१५)	भारतीय बँकिंग समस्या, आव्हाने व उपाय	प्रा. डॉ. संजय कोठारी	६६
१६)	भारतीय व्यापारी बँकांच्या वृद्धीत कर्जे (एन.पी.ए.)	प्रा. डि.एस. गुर्जर	७२
१७)	समस्येवरील उपाय योजनांचे विश्लेषण		

जागतिकीकरणामुळे बँकांच्या एन.पी.ए. मध्ये वाढ

- प्रा. डॉ. जे. न्हो. गायकवाड
या. द. व. देशमुख महाविद्यालय, तिवसा

भारताच्या अर्थव्यवस्थेचा एक महत्त्वपूर्ण घटक म्हणून बँकाकडे पाहिले जाते. भारतामध्ये बँकींग व्यवसाय चीन नाही. मनुस्मृतीमध्ये याबाबतचे दाखले आपणास मिळतात. स्वातंत्र्यपूर्व काळात भारतामध्ये बँकींग व्यवसाय म्हणावा तसा नव्हता परंतु स्वातंत्र्योत्तर काळात व्यापारी बँकांचा विकास झाला असला तरी तो फारसा समाधानकारक नाही. बँकांचे व्यवस्थापन, कर्जविषयक धोरण, वाढता एन.पी.ए., सरकारचा छुपा हस्तक्षेप, रिअल इस्टेटमध्ये वाढती गुंतवणूक विविध बँकांचे विलीनीकरण अशा विविध कारणांमुळे बँकांवरील सर्वसामान्य जनतेचा विश्वास कमी होत आहे. आर्थिक विकास आणि विकेंद्रीत सामाजिक व्याप यांची गती वाढविण्यासाठी बँकींग क्षेत्राची भूमिका महत्त्वपूर्ण असली तरी बँकांच्या कार्याची व्याप्ती सर्वत्र एकसारखी नाही. वाढत्या नानरीकरणामुळे गरजा वाढत असून या गरजा पूर्ण करण्यासाठी बँकांची कर्ज वाटपाचे व्याप्ती वाढत आहे. जागतिकीकरणाच्या पार्श्वभूमीवर भारतामध्ये बँकींग क्षेत्राची सर्वत्र क्षेत्रात गुंतवणूक-कर्जवाटप वाढते आहे. रिझर्व्ह बँकेच्या नियंत्रणाखाली नागरी बँका, राष्ट्रीयकृत बँका, सहकारी बँका कार्यरत आहेत. बँकींग सेवा सर्वत्र उपलब्ध व्हावी. प्रादेशिक विषयता दूर करण्याचा प्रयत्न होताना दिसून येतो. नागरी भागाबरोबर ग्रामीण भागाकडे लक्ष देवून शाखा विस्तार वाढविला जात आहे. १९६९ मध्ये आणि १९८० मध्ये २० बँकांचे राष्ट्रीयीकरण यासाठीच करण्यात आले.

आर्थिक विकास आणि व्यावसायिक विकास हा मानवाचा गुणधर्म असून त्यास देशाची सीमा बंधने घालू शकत नाही. अॅडम स्मिथ अथवा डॅकेल यासारख्या अर्थशास्त्रज्ञांनी मुक्त व्यापार, जागतिकीकरण, उदात्तीकरण यासारख्या संकल्पनांना स्विकारून आर्थिक विकास साधावा असे सूचित केले म्हणून गॅट करार, आणि जागतिकीकरण याचा स्विकार जगातील बहुतेक सर्व देशांनी केला आहे. १९९१ पर्यंतच्या आर्थिक वर्षांमध्ये बँकांच्या आर्थिक लेखांमध्ये (वार्षिक ताळेबंद) वाटप केलेल्या कर्जांवरील व्याज जे कमाविलेले आहे परंतु प्रत्यक्षात वसूल न झालेले व्याज उत्पन्न जमा घेण्यात येत होते हे कागदावरील नफ्याचे वाटप प्रत्यक्षात रोख स्वरूपात केले जात होते. नफ्यातून निर्माण झालेला निधी इतरत्र गुंतविला जात होता. वसूल न होणारी कर्ज ताळेबंदामध्ये दाखविली जात होती. आर्थिक लेखांची पारदर्शकता नष्ट केली जात होती. त्यामुळेच भारत सरकारच्या अर्थमंत्रालयाने १४ ऑगस्ट १९९१ मध्ये उच्चस्तरीय समिती रिझर्व्ह बँकेचे माजी गव्हर्नर एम. नरसिंहम यांच्या अध्यक्षतेखाली नेमून बँकींग क्षेत्रातील सुधारणाबाबत शिफारस करण्याची जबाबदारी या समितीवर सोपविण्यात आली. या समितीने आपला अहवाल ३१ मार्च १९९१ ला सादर करून त्यामध्ये एन.पी.ए. (अनुपादक मालमत्ता किंवा अनुत्पादित कर्ज) संदर्भात कडक निकष दिले आहेत.

आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील बँकांचे जे विविध निकष आहेत ते सर्वानी पाळणे म्हणजेच १) बँकांनी मालमत्ताचे वर्गीकरण करावे. २) उत्तम मालमत्ता, चांगली मालमत्ता, संशयीत मालमत्ता आणि बुडीत मालमत्ता असे वर्गीकरण करावे. ३) संशयीत व बुडीत मालमत्ते या संदर्भात त्यांनी मिळविलेल्या नफ्यातूनच तरतूद करावी. ४) एन.पी.ए. चे निकष खाजगी व राष्ट्रीयकृत बँकांनी पाळावे तसेच सहकारी बँकांनी सुद्धा यांची अंमलबजावणी करावी म्हणजेच बँकांनी आपल्या ताळेबंद पत्रकामध्ये पारदर्शकता निर्माण करण्याच्या हेतूने महत्त्वपूर्ण सुधारणा करून त्याची अंमल बजावणी करावी असे समितीने सूचित केले. एन.पी.ए. निकष जगू केल्यानंतर बँकांची आर्थिक स्थिती ढासळली. परंतु कालांतराने बँकांच्या आर्थिक लेखांमध्ये पारदर्शकता

निर्माण झाली. बँका आर्थिकदृष्ट्या सुदृढ होण्यास मदत झाली. एन.पी.ए. चे प्रमाण लक्षात घेता अशक्त बँका आणि आजीर्ण बँका असे वर्गीकरण करण्यात आले. ज्या बँकांचे भांडवल पर्याप्तता रिझर्व्ह बँकेने ठरवून दिलेल्या प्रमाणापेक्षा ५५% पेक्षा कमी आणि किंवा अनुपादक कर्जांचे प्रमाण १०% पेक्षा अधिक आहे अशा बँकांना अशक्त बँका तर ज्या बँकांचे अनुपादक कर्जांचे प्रमाण १५% पेक्षा अधिक आहे त्यांना आजीर्ण बँका म्हणून वर्गीकृत केले. बँकांवरील जागतिकीकरणाचा परिणाम म्हणजे एन.पी.ए. आणि आर्थिक मंदी यांचा बँकींग व्यवसायावर विपरीत परिणाम झाला असून आर्थिक मंदीमुळे नवीन चांगले कर्जेदार मिळू शकत नाही. ही वस्तुस्थिती बँकांसमोर असल्याचे चित्र पुढे निर्माण झाले, म्हणजेच बँकींग व्यवसायावर मर्यादा आली.

अमेरिकेत सन २०१० मध्ये ११८ बँका बुडाल्या. अमेरिकेमध्ये बँकींग व्यवसाय अजूनही सावरला नसून दर महिन्याला काही बँका बुडीत निघत आहे. त्यामध्ये काही छोटीया तर काही मध्यम बँका आहेत. लोकांकडे कर्ज फेडण्यासाठी पैसे नाहीत. ऑगस्ट २०१० मध्ये आठ बँका बुडीत निघालेल्या आढळतात. सन २०११ मध्ये तब्बल ६४ अमेरिकन बँका तेथील सरकारला बंद द्यायचा लागल्या. सरासरी दर महिन्याला आठ बँका बंद होत असल्याचे सरकारी आकडेवारीवरून स्पष्ट होते. भारतातील बँकांच्या एकूण वितरीत कर्जाच्या तुलनेत अनुपादित कर्ज (एन.पी.ए.) यांचे प्रमाण २०००-२००१ मध्ये १२ प्रतिशतवरून २००७-२००८ मध्ये २.४ प्रतिशत पर्यंत कमी झाले. परंतु डिसेंबर २०१२ मध्ये पुन्हा ते प्रमाण ३.७ प्रतिशतने उंचावले. विदेशी आणि खाजगी क्षेत्रातील बँका आणि मध्या राष्ट्रीयकृत बँकांमधील वाढती एन.पी.ए. ची मात्रा चिंताजनक बाब असल्याचे रिझर्व्ह बँक आणि केंद्रीय मंत्रालयाने म्हटले आहे. जगामध्ये विकसीत राष्ट्रांमध्ये एन.पी.ए. चे प्रमाण सरासरी ३ प्रतिशत आहे. जर्मनी ३.०० प्रतिशत, जपान २.४ प्रतिशत, ब्रिटन ४.० प्रतिशत, अमेरिका ३.९ प्रतिशत, ब्राझील ३.५ प्रतिशत, रशिया ६.० प्रतिशत, भारत ३.६ प्रतिशत, चिन १.० प्रतिशत, दक्षिण अमेरिका ४.० प्रतिशत अशी एन.पी.ए. संदर्भात आकडेवारी असून लहान बँकांवर त्याचे विपरीत परिणाम होत असून त्या बंद होत आहेत. एन.पी.ए. मुळे व्यावसायिक अडचणी वाढत असून त्या बंद करून त्यांचे विलीनीकरण करण्यात येत आहेत. त्यामुळे बँकांची संख्यात्मक घट होत असल्याचे सार्वजनिक चित्र विविध देशांमध्ये पहावयास मिळत आहे. बँकांच्या विलीनीकरणामुळे आणि बँका बंद पडत असल्यामुळे विविध बँकांमधील कर्मचारी बेकारीच्या अवस्थेमध्ये आहेत. कर्मचाऱ्यांचे सर्व नियम पायदळी तुडवून नवीन नियुक्ती कमी पगारावर होत आहे. म्हणजेच जागतिकीकरणाचा कर्मचाऱ्यावर सार्वजनिक प्रतिकूल परिणाम होत आहे.

सन २००१ नंतर विविध राष्ट्रीयकृत बँकांनी कर्ज वाटपासाठी पुढाकार घेतल्याने ग्राहकांना त्यांच्या राहणीमानात सुधारणा करता आली. सन २००५ ते २००८ या काळात कमीत कमी व्याजदरामध्ये गृहकर्ज वाटप करण्याची स्पर्धा दिसून येते. भारतीय स्टेट बँकेबरोबरच इतर राष्ट्रीयीकृत बँकांनी गृहकर्ज वाटपाचे धोरण स्विकारले. ७ ते ८ प्रतिशत व्याजदर असल्याने सर्व बँकांच्या कर्जवाटपात स्पर्धात्मकता वाढली. वाहन कर्ज, घरगुती वापराची उपकरणे यासाठी कर्ज बँकांनी उपलब्ध करून दिलीत. कर्ज वितरणामध्ये सर्व बँकांनी आघाडी घेतल्याने अनेकांची कारची स्वप्ने सुद्धा साकार झालीत. लोकांच्या राहणीमानात सुधारणा झाली. थोडक्यात २०११ पर्यंत बँकींग क्षेत्रातील एकंदर कार्यक्षमतेत वाढ आणि वित्तीय सर्वसमावेशकेतेच्या दृष्टीने लक्षणीय प्रगती दिसून आली. बँकांच्या प्रति कर्मचारी व्यवसाय २००१ मधील २.१ लाख रुपयावरून २०१२ मध्ये ८.३ लाख रुपयापर्यंत वाढला. शाखांची संख्या वाढली. प्रतिशाखा सरासरी व्यवसाय २००१ वर्षांमध्ये ३४.७ लाखावरून २०१२ मध्ये ९९.३ लाख रुपये झाला. प्रत्येक १००० लोकामागे ठेव खातेदार संख्या ११ वर्षात ४१६ वरून ७३४ पर्यंत वाढली. प्रत्येकी १००० लोकसंख्ये मागे कर्ज खातेदार संख्या ही २००१ मध्ये ५१, वरून २०१२ मध्ये १०६ अशी दुप्पट झाली. गुंतविलेल्या मालमतेवरील परतावा २००१ मध्ये ०.५४ प्रतिशत वरून २०१२ मध्ये १.०५ प्रतिशत ने सुधारला. थोडक्यात जागतिक मंदीच्या काळात भारतीय बँकांनी सरासरी १ प्रतिशत परतावा मिळवून

नका क्षमता कायम ठेवली. परंतु सन २००९ वर्षापासून भारतीय अर्थव्यवस्थेत जागतिक मंदीचे परिणाम दिसू लागले. रिझर्व्ह बँकेने पतनिवृत्तीच्या साधनांद्वारे बँकांच्या कर्जा वाट्यावर नियंत्रण राखण्याच्या धोरणामुळे गृहकर्ज व्याजदरात मोठ्या प्रमाणात वाढ झाली. सन २०१२-२०१३ मध्ये गृह कर्ज व्याजदर १२ ते १३ प्रतिशत होता. गृहकर्जा प्रमाणेच वाढून कर्ज सुद्धा महान झालेले आढळतात याचा परिणाम आर्थिक विकासावर झालेला दिसून येतो.

एन.पी.ए. वाढीची मुख्य कारणे :-

- १) ताळेबंद पत्रकामध्ये वाटप केलेले कर्जावरील व्याज (लाभांश)
- २) जागतिक आर्थिक मंदी
- ३) सर्वच क्षेत्रामध्ये बँकांनी अती कर्जावाटपाचे धोरण स्विकारले.
- ४) जागतिकीकरणामुळे बँकींग क्षेत्र विस्तारले परंतु लहान बँका, मध्यम बँका बुडौत निघाल्यात.
- ५) रिझर्व्ह ईस्टिमध्ये मोठ्या प्रमाणावर गुंतवणूक.
- ६) कर्ज वसुलीमध्ये दिरंगाई.
- ७) बँकींग क्षेत्रातील सुधारणांची, धोरणांची योग्य अंमलबजावणी नाही.
- ८) व्यवस्थापकीय अडचणी व पारदर्शकतेचा अभाव इ.
- ९) शासनाचे कर्जमाफीचे धोरण.
- १०) लहान व मध्यम बँकांकडे असलेला अकार्यक्षम कर्जचारी वर्ग

भारतात विद्यमान परिस्थितीमध्ये शासनाच्या धोरणामुळे औद्योगिक क्षेत्रामधील शेती आणि सेवा क्षेत्रातील गुंतवणूक वाढली असली तरी सर्वच क्षेत्रांत ती सारखी नाही. औद्योगिक व सेवाक्षेत्रामध्ये प्रचंड प्रमाणात कर्जाचे वाटप असून शेती क्षेत्राकडे दुर्लक्ष होताना आढळते. नोटवरी, जी.एस.टी., जागतिकीकरण, यामुळे बँकींग व्यवसायाला पाहिजे त्याप्रमाणात गती मिळालेली दिसत नाही. आर्थिक विकासांच्या प्राक्रियेमध्ये बँकांचा मोठा वाटा असल्याचे चित्र असले तरी बँकांच्या अडचणीमध्ये वाढ होत असून वाढला एन.पी.ए. ही समस्या मोठ्या प्रमाणात सर्वच बँकांना सततच आहे. सरकार एन.पी.ए. ची समस्या सोडविण्यासाठी बँकांचे विलीनीकरण व इतर उपाय योजना आखत असल्याचे दिसून येते. एन.पी.ए. आणि त्याचे परिणाम यांची बँकांनी धास्ती न बाळगता बँकांनी व्यवसायात वाढ करण्यासाठी चांगले कर्जदार सतत शोधले पाहिजे, एन.पी.ए. च्या अडचणीतून बाहेर पडण्यासाठी व्यावसायिक व्यवस्थापनाचे तंत्र आज्ञासत करून बँकांना उर्जितावस्थेत आणले पाहिजे. लोकांनी सोन्यामध्ये गुंतवणूक न करता बँकींग क्षेत्रामध्ये आपला पैसा गुंतविला पाहिजे. यासाठी बँकांनी विविध योजना, आकर्षक व्याजदार दिला पाहिजे आणि आपला व्यवसाय वाढविला पाहिजे. विविध सवलती, दिर्घ मुदतीच्या ठेवीवर अधिक व्याजदर, विमा योजना, व्यावसायिक व्यवस्था, नविन प्रयोग व उपाय योजना करून स्पर्धात्मक वातावरण निर्माण केल्यास बँकांबरोबर देशाचा विकास होईल. यासाठी बँकांनी व सरकारने पुढाकार घेण्याची नितांत गरज आहे.

संदर्भ :-

- १) श्रीकांत जाधव, एन.पी.ए. व्यवस्थापन आणि निकष एप्रिल २०१५
- २) मुकुंद महाजन, भारतीय बँक प्रणाली, जून २००५, निराली प्रकाशन
- ३) अर्पसंवाद, ऑक्टोबर ते डिसेंबर २०१३
- ४) अर्पसंवाद, एप्रिल ते जून २०१४

व्यापारी अधिकोषांच्या अनिष्पादीत मातमत्तेचा प्रश्न

- डॉ. किशोर साबळे
श्री. शिवाजी कला व वाणिज्य महाविद्यालय,
अमरावती.

प्रस्तावना :

देशाच्या अधिकोषण व्यवस्थेत अधिकोषण क्षेत्रातील सर्वांचेच संस्था म्हणजे सिडव बँक ऑफ इंडिया. ०१ एप्रिल १९३५ साली सिडव बँक ऑफ इंडिया कायदा १९३४ नुसार अस्तित्वात आली. देशातील वित्त व्यवस्थेचा विनियामक व पध्दतिक्षक या नात्याने कार्य करीत असतांना सर्व शेड्यूल बँकांची बँक म्हणून कार्य करते. भारतामध्ये स्टेट बँक व संतान बँका, राष्ट्रीयकृत बँका इतर सार्वजनिक बँका, खाजगी क्षेत्र, गैर बँका (ज्यामध्ये भारतीय व विदेशी बँका) सहकारी बँका, क्षेत्रीय ग्रामीण बँका अशा प्रकारची अधिकोषण व्यवस्था अस्तित्वात आहे. यातील अधिकतम बँका व्यापारी बँका म्हणून ओळखल्या जातात. देशातील एकूण ठेवीपैकी अधिकतम ठेवी देशातील या व्यापारी अधिकोषांकडे आहेत. आज या बँकांच्या अनिष्पादीत मातमत्तेचा प्रश्न निर्माण झाला आहे. एन.पी.ए. चा उच्च दर बँकांच्या लाभाप्रदतेवर आणि एकदरीत त्यांच्या अस्तित्वाला धोका पोहोचवत आहे.

१९९१ च्या आर्थिक सुधारणांनंतर म्हणजेच जागतिकीकरण व उतारीकरणाचे पूर्व १९९१ मध्ये सुरू झाल्यानंतर केंद्रशासनाने राष्ट्रीयकृत बँकातील समभाग विकण्यास सुरुवात केली. पूर्वी १०० टक्के शासकीय मालकीच्या या बँकात आता शासनाने भांडवल ५१% पर्यंत कमी झाले आहे. यापूर्वी म्हणजे १९ जुलै १९९९ ला व त्यानंतर १९८० ला सरकारने बँकांचे राष्ट्रीयीकरण केले होते. शहरी वातावरणाशी आणि गरजांची जाणीव ठेवणाऱ्या या बँकांचे खऱ्या अर्थाने त्यानंतर ग्रामीण भागात आगमन झाले. आज देशातील कृषी आणि कृषीशी संबंधित व्यवसाय, मोठे उद्योग, लघु व कुटीर उद्योग, सेवा क्षेत्र, कमी व मध्यम उत्पन्नाच्या लोकांकरीता गृहवांधणी कर्जे आणि अलीकडे मोठ्या प्रमाणात उपभोग कर्जे व्यापारी बँका देतात. या बँकांनी देशातील उत्पादकता आणि सर्वांगीण विकासाच्या दृष्टीने महत्त्वपूर्ण भूमिका पार पाडली आहे. विकासात देशांचा आर्थिक विकास पाहिल्यास त्यांच्या आर्थिक विकासामध्ये व्यवस्थित आणि नियोजित वित्तीय संस्थांच्या वाढीला महत्त्व दिले असल्याचे दिसून आले. भारताच्या आर्थिक विकासामध्ये व्यापारी अधिकोषांची भूमिका लक्षात घेता आज विकासाकरीता कार्य करणाऱ्या या बँका शक्यतोच्या समर्थेमुळे अडचणीत आलेल्या आहेत. देशातील ३८ पंचांगीकृत बँकांची अनिष्पादीत मातमत्ता ८ लाख कोटी रुपयांपेक्षा अधिक झाली असल्याने त्यांच्या वसुलीचा प्रश्न त्यांच्यासमोर उभा आहे. यातील ७०% शक्यतो सर्वांजनिक क्षेत्रातील बँकांची आहे. समजतातील अतिरिक्त पैसा वचतीच्या स्वरूपात गोळा करून गरजूंना कर्ज उपलब्ध करून देणे व फायदेशीरतेचा गुंतवणे या उद्देशाने तयार झालेल्या या व्यापारी तत्वावरील बँका अनिष्पादीत मातमत्तेच्या समर्थेमध्ये अडकिलेल्या आहेत.

जेव्हा अधिकोषणाची किंवा वित्तीय संस्थांची दिलेली कर्जे कर्जदारांकडून ९० दिवसांपर्यंत शकित राहते तेव्हा ती अनिष्पादीत मातमत्ता (छेप झशीषोळपस ऑर्गिशी) म्हणून जाहीर होते. बँकांच्या वाढत्या एन.पी.ए. करीता मोठे कर्जदार जबाबदार आहेत ज्यांच्याकडून कर्जे वसूल करणे बँकांना कठीण होऊन बसले आहे. घाबलट बँकांनी लहान कर्जदारांना कर्ज दिल्यास बँकांचा एन.पी.ए. कमी राहील.